

Plan wynikowy z wiedzy o społeczeństwie do programu nauczania **klasa III**

TEMAT LEKCJI	ZAGADNIENA	Wymagania konieczne (ocena dopuszczająca) Uczeń:	Wymagania podstawowe (ocena dostateczna). Uczeń potrafi to, co na ocenę dopuszczającą, oraz:	Wymagania rozszerzające (ocena dobra) Uczeń potrafi to, co na ocenę dostateczną, oraz:	Wymagania dopełniające (ocena bardzo dobra) Uczeń potrafi to, co na ocenę dobrą, oraz	Wymagania wykraczające (ocena celująca) Uczeń potrafi to, co na ocenę bardzo dobrą, oraz:
I. USTRÓJ RP						
1. Konstytucja i jej rodzaje	Ustawy zasadnicze	– prawidłowo opisuje procedury uchwalania konstytucji;	– zna kryteria podziału konstytucji na przykładach państw takich jak Wielka Brytania, Polska, Francja i Republika Weimarska;	– charakteryzuje genezę konstytucji na wybranych przykładach;	– zestawia różne cechy konstytucji, – analizuje procedurę uchwalania konstytucji;	–wymienia i opisuje etapy procedur uchwalania konstytucji na przykładzie Konstytucji RP;
2. Konstytucyjne zasady ustroju Rzeczypospolitej Polskiej	Tworzenie prawa w demokratycznych państwach	– wskazuje na genezę państwa prawa, – wymienia zasady funkcjonowania państwa prawa na przykładzie ustroju RP;	– przedstawia zasady budujące ustrój: suwerenność, subsydiarność, unitaryzm, gospodarka rynkowa, pluralizm;	– wymienia i charakteryzuje akty prawa międzynarodowego W polityce ustrojowej państwa;	– przedstawia rolę aktów prawnych w budowaniu ustroju;	– analizuje najważniejsze zasady ustroju RP, – omawia zasady i formy realizacji demokratycznego państwa;
3. Działalność parlamentu w praktyce	Parlamentaryzm	– posługuje się pojęciami: <i>immunitet formalny i materialny, interpelacja, zapytanie poselskie, kontrole poselskie,</i>	–wie, w jaki sposób opozycja wpływa na działania parlamentu, –wymienia narzędzia nacisku	– analizuje tryby pracy parlamentu, – omawia zwyczajowe działania opozycji;	– porównuje działanie opozycji parlamentarnej i pozaparlamentarnej ;	– uzasadnia zasadność proceduralności w pracy parlamentu;

		<i>konstruktywne wotum nieufności;</i>	i kontroli w parlamencie, – wymienia rodzaje opozycji;			
4. Władza ustawodawcza – Sejm RP	Organizacja pracy Sejmu, władza ustawodawcza i jej zasięg	–wymienia funkcje i kompetencje Sejmu;	– prawidłowo omawia procedury wyborów do Sejmu, –zna aktualny skład Sejmu RP (partie, ich liderów, marszałka Sejmu);	– charakteryzuje metodę D’Hondta, – wie, co określa ważność wyborów;	– porównuje obszary pracy Prezydium Sejmu, Konwentu Seniorów, komisji śledczych, komisji sejmowych, kół, klubów i zespołów parlamentarnych;	– omawia organizację Sejmu, – objaśnia procedury stosowane w nadzwyczajnych sytuacjach,
5. Władza ustawodawcza – Senat RP i Zgromadzenie Narodowe	Działanie i funkcje Senatu, Zgromadzenie Narodowe	– wymienia podstawowe funkcje i kompetencje senatorów i Zgromadzenia Narodowego;	– omawia procedury wyborów do Senatu, – zna aktualny skład Senatu RP (senatorów z różnych ugrupowań, marszałka);	– charakteryzuje pozycję Senatu i ZN w parlamencie;	– analizuje przepisy Konstytucji RP i ustaw dotyczące pracy Senatu i ZN;	– uzasadnia zastosowanie przepisów Konstytucji RP w sytuacjach wyjątkowych (Marszałek Senatu RP pełni tymczasowo obowiązki prezydenta);
6. Proces legislacyjny	Proces legislacyjny	–wymienia ścieżki legislacyjne, –zna etapy procesu legislacyjnego;	– zna proces rozpatrywania ustawy przez Sejm;	– charakteryzuje przebieg głosowania w procesie legislacyjnym;	–analizuje, na czym polega inicjatywy ustawodawcza i ludowa;	–uzasadnia zasadność publikowania ustaw w „Dzienniku Ustaw”;
7. Władza wykonawcza – Prezydent RP	Prezydent RP, prerogatywy, uprawnienia Prezydenta	– posługuje się pojęciami: <i>kadencja</i> , <i>kontrasygnata</i> , <i>kadencyjność</i> , <i>prerogatywy</i> ;	– wie, w jakich sytuacjach wymagana jest kontrasygnata, – wie, które kompetencje Prezydenta RP nie	– wymienia Prezydentów RP od 1922 r. – charakteryzuje wymagania stawiane	– tłumaczy, na czym polega odpowiedzialność konstytucyjna i polityczna,	–zestawia wybrane modele prezydentur w innych państwach z modelem prezydentury w Polsce;

			wymagają kontrasygnaty;	kandydatowi na Prezydenta RP, – omawia proces wyborów na prezydenta;	– analizuje zakres kompetencji prezydenta RP;	
8. Władza wykonawcza – Rada Ministrów.	Zasady i skład rządu	– wyjaśnia kompetencje Rady Ministrów;	– zna członków Rady Ministrów;	– przedstawia procedury powoływania rządu;	– charakteryzuje odpowiedzialność Rady Ministrów; – omawia skuteczność rządu;	– uzasadnia wyjątkowe sytuacje takie jak dymisja rządu
9. Administracja publiczna – administracja rządowa	Struktury i funkcje administracji państwowej, rządowej, samorządowej działającej w Polsce, działanie korpusu służby cywilnej	– omawia działania administracji rządowej kierowanej przez Radę Ministrów;	– wymienia skład administracji rządowej i wymienia naczelne i centralne organy administracji rządowej oraz terenowe organy administracji rządowej;	– charakteryzuje strukturę organizacyjną ministerstw (wojewoda, samorząd terytorialny);	– analizuje działanie naczelnych organów administracji państwowej;	– uzasadnia potrzebę istnienia administracji rządowej;
10. Administracja samorządowa. Samorząd terytorialny — gmina, powiat, województwo	Zakres działania i struktury gminy, województwa, powiatu	– prawidłowo posługuje się pojęciami: <i>gmina</i> , <i>województwo</i> , <i>powiat</i> ;	– wyjaśnia zasady działania samorządu wojewódzkiego;	– przedstawia funkcje, zasady finansowania i wyborów do organów samorządu wojewódzkiego i jego obszarów;	– analizuje zasady działania i źródła finansowania gminy, powiatu i województwa, – analizuje zasady wyborów do jednostek samorządu terytorialnego;	– omawia zasady nadzoru, – opisuje hierarchiczność administracji samorządowej;
11. Władza sądownicza. Sądownictwo powszechne i szczególnie	Obszary i funkcje: Sąd Najwyższy, sądy powszechne, administracyjne, wojskowe, Trybunał	– opisuje podział sądownictwa w Polsce na Sąd Najwyższy, sądy powszechne, administracyjne,	– wymienia konstytucyjne zasady działania sądów;	– przedstawia główne zasady działania SN;	– analizuje strukturę sądownictwa oraz zakres działań, poszczególnych jego obszarów	– potrafi przyporządkować rodzaj sprawy odpowiedniej izbie i instancji sądu;

	Konstytucyjny, Trybunał Stanu	wojskowe, a także Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu, – wyjaśnia, co to jest KRS, ENCJ;			(sądy powszechne, sądy szczególne, SN, Naczelny Sąd Administracyjny);	
12. Władza sądownicza. Trybunały w Polsce	Trybunał Konstytucyjny, Trybunał Stanu	– wie, czym są Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu;	– wymienia kompetencje i skład Trybunału Konstytucyjnego, – wyjaśnia, co to jest <i>skarga kasacyjna</i> ;	– przedstawia cel istnienia Trybunału Konstytucyjnego i Trybunału Stanu;	– wymienia i analizuje kary wymierzone przez Trybunały;	– wyjaśnia, kto może stanąć przed Trybunałem Konstytucyjnym i Trybunałem Stanu, – omawia procedurę złożenia skargi do TK;
13. Konstytucyjne i pozakonstytucyjne organy kontroli państwowej i ochrony prawa	Praworządność w Polsce	– opisuje obszary działań takich instytucji jak: NIK, RPO, KRRiT, UOKiK, RPD;	– omawia rolę i zakres działań takich instytucji jak: NIK, RPO, KRRiT, UOKiK, RPD;	– zna i analizuje status NIK, tryb i formy działania RPO i RPD oraz procedury powoływania członków tych instytucji;	– zestawia zakres obowiązków i obszary działania Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka;	– analizuje procedury i artykuły konstytucji RP i ustaw, na mocy, których zostały powołane UOKiK, RPO, KRRiT;
II. SYSTEM SPRAWOWANIA WŁADZY W RP						
1. Polityka publiczna i jej rodzaje	Polityka publiczna – cele i obszary działania	– zna rodzaje polityki publicznej: sektorową i horyzontalną, – wymienia narzędzia nacisku: – zakazy i nakazy;	– rozróżnia pojęcia: <i>polityka</i> i <i>polityka publiczna</i> ;	– charakteryzuje skuteczność prowadzonych działań w ramach polityki publicznej w Polsce: przekazywanie informacji, potrzeby rynku, regulacje prawne;	– analizuje, czy wydolność polityki publicznej w Polsce odpowiada potrzebom społecznym;	– analizuje korzyści wynikające ze sprawnej polityki publicznej;

2. Polityka gospodarcza państwa	Cele, sektory, organy polityki gospodarczej państwa	– prawidłowo posługuje się pojęciami: <i>gospodarka zrównoważona, deficyt, budżet, środki publiczne, wydatki, rozchody;</i>	– wykazuje, że rozwój państwa jest związany z modelem ustrojowym i modelem gospodarczym;	– charakteryzuje cele i modele polityki gospodarczej państwa, – charakteryzuje zakres działania Ministerstwa Finansów i jego związku z Ministerstwem Rozwoju, Pracy i Technologii;	– analizuje działania Ministerstwa Rozwoju, Pracy i Technologii, charakteryzuje jego działania;	– analizuje, jakie czynniki wpływają na stabilność gospodarczą państwa;
3. Modele polityki rozwoju regionalnej	Polityka regionalna – jej cele, założenia, strategia, spójność (UE)	– posługuje się prawidłowym podziałem regionalnym Polski i Unii Europejskiej: wymienia województwa, regiony, a także określa stopień ich uprzemysłowienia, zaludnienia, funkcjonalności, – wyjaśnia, co to jest NUTS;	– wymienia cele regionalnej polityki unijnej, – wie, czym się charakteryzuje polityka strukturalna ,	– charakteryzuje fundusze Unii Europejskiej przeznaczone na rozwój (EFRR, EFS, FS, EBI), – wyjaśnia hierarchię odpowiedzialności gospodarczej w regionach;	– analizuje działania UE mające na celu zniwelowanie różnic między regionami (m. in. budowa infrastruktury), – analizuje zasady i regulacje wynikające z KSRR 2030;	– uzasadnia cele polityki regionalnej UE i ich zbieżność z celami polityki unijnej;
4. Polityka przemysłowa i żywnościowa w Polsce	Rodzaje przemysłu, instrumentów, sektory przemysłowe	– wymienia największe zakłady produkcyjne i spółki z udziałem skarbu Państwa w Polsce (ORLEN, Bank PKO BP, PGNiG, PZU, LOTOS), – wymienia etapy zmian w polityce	– zna narzędzia oddziaływania państwa na gospodarkę, – wymienia założenia polityki żywnościowej w Polsce, – wyjaśnia rolę Ministerstwa	– objaśnia strategię łączenia polityki sektorowej z nową polityką przemysłową, np. budowa CPK, powstawanie koncernów i spółek Skarbu Państwa;	– analizuje zależności rozwoju wsi i miasta, – analizuje znaczenie wspólnej polityki rolnej w UE dla gospodarki Polski;	– analizuje poziom rozwoju gospodarczego Polski tle innych państw.

		gospodarczej i żywnościowej w historii państwa: polityka sektorowa, horyzontalna, przemysłowa;	Rolnictwa i Rozwoju Wsi;			
5. Działania państwa na rzecz ochrony środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego	Ekologia, Ministerstwo Klimatu i Środowiska – działania, cele	– wyjaśnia, co to jest ekologia, –wymienia cele ochrony środowiska, – wyjaśnia, czym są: <i>zrównoważony rozwój, zielone miejsca pracy, neutralność klimatyczna;</i>	– wymienia formy i sposoby ochrony środowiska;	– przedstawia korzyści płynące ze zrównoważonego rozwoju, tworzenia zielonych miejsc pracy, neutralności klimatycznej;	– analizuje cele i założenia tzw. zielonej polityki: różne programy, obniżenie emisji CO ₂ , <i>Polityka ekologiczna państwa 2030;</i>	– analizuje działania instytucji zajmujących się ochroną środowiska w Polsce i UE;
6. Polityka państwa a rynek pracy	Rynek pracy, mechanizmy rządzące rynkiem pracy, korzyści, zagrożenia	– wymienia rodzaje rynków pracy (kwalifikacji, przestrzenny, wiekowy, zawodowy, statutu, zamieszkania);	– wymienia zagrożenia rynku pracy, np. bezrobocie;	– przedstawia zjawisko bezrobocia oraz mechanizmy zapobiegania mu;	– analizuje zróżnicowanie rynków pracy, – wie, czym jest status bezrobotnego;	– uzasadnia, dlaczego państwa w UE i na świecie podejmują szereg działań w walce z bezrobociem;
7. Polityka prorodzinna	Mechanizmy wspierające rodziny i rodziców starających się o dzieci	– wymienia państwowe rozwiązania stosowane w polityce prorodzinnej: <i>urlop macierzyński, tacierzyński, Rodzina 500+, Karta Dużej Rodziny, ulga na dzieci, Dobry Start, ulga na dzieci,</i>	– wskazuje działania państwa wspierające rodziny poprzez wsparcie rynku pracy: świadczenie aktywizacyjne, działania dotacyjne samorządów;	– omawia wprowadzane przez państwo programy zwiększające dzietność;	– analizuje politykę państwa wspierającą pracodawców, – wyjaśnia, dlaczego państwo zabiega o przyrost naturalny i dobrostan rodzin;	– opisuje związki gospodarki z polityką prorodzinną;

		<i>Maluch, Maluch+, program domowych podręczników, dotacje;</i>				
8. System ubezpieczeń społecznych i polityka państwa wobec osób starszych	Mechanizmy systemu ubezpieczeń społecznych, programy wspierające seniorów	– wymienia rodzaje ubezpieczeń społecznych, – wie, kogo obowiązują poszczególne składki w ramach ubezpieczeń społecznych;	– wyjaśnia czym jest I, II i III filar emerytury,	– przedstawia programy rządowe wspierające seniorów: Dostępność Plus, Senior+, Opieka 75+ oraz założenia <i>Polityki społecznej wobec osób starszych 2030;</i>	– omawia działania Ministra Rodziny i Polityki społecznej, – przedstawia działanie organów odpowiedzialnych za wypłacanie ubezpieczenia w sytuacjach niezdolności do pracy,	– uzasadnia zależność polityki społecznej od obowiązujących norm w państwie, – analizuje, jak można zaradzić problemowi starzejących się społeczeństw w krajach wysokorozwiniętych ;
9. Polityka państwa w zakresie kultury, nauki i innowacji oraz rozwoju społeczeństwa informacyjnego	Działalność kulturalna państwa: obszary, skuteczność, założenia	– wymienia instytucje i organy odpowiedzialne za rozwój nauki, kultury i technologii: UNESCO, NAC, NCL, Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, Teatr Narodowy im. Danuty Baduszkowej w Gdyni, – wyjaśnia, czym jest Europejski Urząd Patentowy;	– omawia wykorzystanie innowacji technicznych w życiu codziennym: e-PUAP, eID, e-Dowód, SRP;	– przedstawia obszary działalności Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz poszczególnych organizacji państwowych (samorządowych), – charakteryzuje działania instytucji kultury i innych;	– analizuje potrzeby społeczne w zakresie technologii informatyczno-komunikacyjnych;	– uzasadnia konieczność uwzględniania zasad odpowiedzialnego rozwoju w działaniach na rzecz wzmocnienia rynku polskiego oraz rozwoju nowych technologii (inwestowanie w badania naukowe, patentowanie nowych odkryć naukowych);
10. Polityka bezpieczeństwa narodowego	Cele, strategia i obszary polityki obronnej państwa	– wymienia sektory bezpieczeństwa narodowego:	– wie, na czym polega strategia bezpieczeństwa	– przedstawia działania państwa w zakresie polityki	– analizuje działalność państwa i	– uzasadnia potrzebę budowania obronności państwa;

		bezpieczeństwo ekonomiczne, społeczne, militarne, publiczne, ekonomiczne, ekologiczne, informacyjne;	narodowego w sytuacjach zagrożenia, – rozróżnia rodzaje Sił Zbrojnych RP: Wojska Lądowe, Siły Powietrzne, Marynarka Wojenna, Wojska Specjalne, Wojska Obrony Terytorialnej, – omawia działania sił wywiadowczych: SWW, SKW;	bezpieczeństwa narodowego;	odpowiednich służb w zakresie bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego;	
--	--	--	--	----------------------------	---	--

III. PROPEUDETYKA PRAWA

1. Prawo jako system norm	Prawo, proces kształtowania się, funkcje i rodzaje prawa	– opisuje historię prawa, – omawia rodzaje norm;	– wyjaśnia, czym są: <i>norma prawna, przepis prawny, wykładnia prawa</i> ;	– przedstawia cechy prawa różnych systemów prawnych na świecie (stabilizacyjna, dynamizacyjna);	– analizuje funkcje prawa, – wymienia i omawia postawy wobec prawa;	– ocenia rolę prawa w koncepcji praworządności i przy ochronie praw obywateli i ich mienia;
2. Podstawowe zasady systemu prawa	Prawo i jego zasady: hierarchiczność, spójność i praworządność	– omawia podstawowe zasady prawa, – wyjaśnia, czym są: <i>hierarchiczność prawa, spójność prawa, zupełność prawa</i> ;	– wymienia reguły kolizyjne prawa i sposoby postępowania przy sprzeczności norm, – wyjaśnia, czym są praworządność materialna i formalna;	– charakteryzuje mechanizmy gwarantujące przestrzeganie prawa: trójpodział władzy, pluralizm polityczny, gwarancja prawa człowieka, prymat instytucji pochodzących z wyboru;	– analizuje reguły: porządku hierarchicznego, czasowego i treściowego, zupełności prawa, kolizyjności;	– tłumaczy, czym jest praworządność, na podstawie art. 2 Konstytucji RP, – zestawia reguły i procedury obowiązujące w różnych gałęziach prawa;

3. Systematyka prawa	Kryteria podziału, prawa, gałęzie	– wymienia rodzaje prawa (prawo prywatne, publiczne), – rozróżnia gałęzie prawa: prawo: konstytucyjne, handlowe, karne, cywilne, prawne, rodzinne, administracyjne, pracy, kanoniczne;	– wyjaśnia, czym jest prawo stanowione, a czym – naturalne;	– charakteryzuje gałęzie prawa, ich podstawowe zasady, przepisy oraz miejsca wpisów;	– analizuje postawy wobec prawa i sposoby łamania go;	– objaśnia zależność między prawem przedmiotowym i podmiotowym oraz jego hierarchię;
4. Źródła prawa	Źródła prawa: instytucjonalne, formalne	– wie, co jest źródłem prawa, – wymienia rodzaje źródeł prawa, – wymienia organy tworzące prawo w państwie;	– wie, gdzie są publikowane ustawy;	– charakteryzuje proces wdrażania ustawy w życie (promulgacja, <i>vacatio legis</i> , implementacja);	– analizuje rodzaje źródeł prawa oraz źródła poznania prawa;	– opisuje związki oraz różnice między prawem Polski a prawem międzynarodowym (reguły merytoryczne, czasowe);
5. Hierarchia aktów prawnych w Polsce	Hierarchia aktów prawnych w Polsce, cechy aktów wtórnych w UE	– wyjaśnia, dlaczego Konstytucja RP jest nazywana ustawą zasadniczą;	– klasyfikuje źródła prawa w Polsce, – wymienia przykłady aktów prawnych, aktów wykonawczych oraz aktów prawa miejscowego;	– charakteryzuje prawo międzynarodowe i prawo unijne, – omawia porządek prawny i proceduralny w tworzeniu ustaw oraz rozporządzeń;	– analizuje stosunek między prawem unijnym a prawem krajowym;	– wykazuje potrzebę hierarchizacji prawa i przestrzegania procedur w stosunkach międzynarodowych, – omawia podstawowe zasady prawne UE i państw członkowskich, głównie Polski;
IV. PRAWO CYWILNE I PRAWO PRACY						
1. Instytucje prawne części ogólnej prawa cywilnego	Prawo cywilne, jego cechy i funkcje, zdolność prawna, zdolność	– zna różnicę między osobą prawną i osobą fizyczną,	– wyjaśnia, czym są czynności prawne,	– charakteryzuje znaczenie równorzędności stron,	– analizuje sytuacje, w których dochodzi do	– omawia różnorodność stosunków prawnych;

	do czynności prawnych	–wymienia typy stosunków cywilno-prawnych (autonomiczne, równorzędne, umowy, zadośćuczynienie,);	– potrafi skwalifikować czynności prawne;	– omawia zasady: ochrony dobrej wiary, ochrony praw nabytych, autonomii stron; –charakteryzuje jednakową ochronę każdej własności,	ograniczenia zdolności prawnej, – omawia rodzaje pozwów;	
2. Instytucje prawne prawa rzeczowego	Prawo rzeczowe, jego cechy i funkcje	– wymienia regulacje dotyczące prawa własności i sposoby korzystania z rzeczy;	– wyjaśnia, co to jest własność, jakie są jej rodzaje i metody nabycia;	– charakteryzuje korzyści, dokumenty i zobowiązania wynikające z prawa rzeczowego;	– analizuje rodzaje praw rzeczowych, skutki ich nabycia, ograniczenia w korzystaniu z nich, – omawia uprawnienia właściciela;	– omawia podstawy prawnej odpowiedzialności na podstawie kodeksu cywilnego;
3. Instytucje prawne prawa spadkowego	Zasady prawa spadkowego	– zna pojęcia: <i>zstępni, zachówek, testament, spadkobierca, testator, prawo kaduka, masa spadkowa;</i>	– wyjaśnia, na czym polega zasada dziedziczenia;	– omawia przebieg postępowania spadkowego;	– analizuje sytuacje zrzeczenia się spadku oraz nabycia majątku przez Skarb Państwa;	– analizuje przepisy określające zasady nabywania praw i obowiązki wynikające z dziedziczenia;
4. Wybrane umowy prawa cywilnego	Zasady i rodzaje umów	– zna zasady zawierania umów: dzierżawy, najmu, pożyczki, sprzedaży–kupna;	– prawidłowo rozpoznaje części umowy : komparcję i klauzulę umowną,	– charakteryzuje wybrane umowy: umowa najmu, kupna–sprzedaży;	– analizuje zasady zerwania i rozwiązywania umów;	– analizuje, czy dowolność zawierania umów jest korzystna dla stron tej umowy i czy wyklucza ona odpowiedzialność cywilną, – omawia drogę sądową w sytuacji niewywiązania się jednej ze stron z umowy;

5. Różne formy zatrudnienia. Instytucje prawne prawa pracy	Zasady zawierania umów między pracownikiem a pracodawcą – rodzaje umów o pracę	– wymienia rodzaje umów o pracę, – wymienia prawa i obowiązki pracownika oraz pracodawcy;	– wymienia, miejsca, w których można szukać pomocy przy poszukiwaniu pracy;	– charakteryzuje rynek pracy oraz zasady zawierania umów;	– analizuje poszczególne umowy regulujące zatrudnienie pod kątem praw pracowniczych i korzyści finansowych, – porównuje warunki zatrudnienia w Polsce i innych państwach unijnych;	– porównuje zasady zawierania umów według prawa, polskiego i prawa unijnego, – analizuje potrzebę istnienia praw pracowniczych;
6. Prawa i obowiązki obywatela podczas postępowania cywilnego	Prawa i obowiązki obywatela w trakcie postępowania cywilnego	– wymienia rodzaje postępowania: procesowe i nieprocesowe, – wymienia tryby odwołań;	– wymienia etapy postępowania procesowego;	– charakteryzuje wybrane kazusy prawa cywilnego na podstawie Kodeksu postępowania cywilnego;	– analizuje poszczególne etapy postępowania cywilnego; – omawia hierarchiczność pracy sądów,	– analizuje potrzebę arbitrażu i mediacji w sprawach cywilnych,
V. PRAWO RODZINNE I OPIEKUŃCZE ORAZ PRAWO ADMINISTRACYJNE						
1. Instytucje prawa rodzinnego. Postępowanie w sprawach rodzinnych	Zasady i obowiązki wynikające z zawarcia związku małżeńskiego, pojęcia: <i>nieważność małżeństwa, rozwód, separacja, małżeństwo konkordatowe</i>	– poprawnie posługuje się pojęciami: <i>rozwód, wspólnota majątkowa, separacja, rozwód, unieważnienie małżeństwa</i> ;	– wymienia przeszkody prawne do zawarcia małżeństwa, – określa obowiązki małżonków względem siebie;	– charakteryzuje mechanizmy rozwiązywania spraw rodzinnych: mediacja rodzinna, decyzja o zwieszeniu, ograniczeniu bądź pozbawieniu praw rodzicielskich, – wymienia obowiązki rodziców wobec dzieci;	– analizuje powody rozwodów, – omawia przebieg postępowania rozwodowego i alimentacyjnego;	– analizuje, czy charakter postępowania sądowego w sprawach rozwodowych uwzględniania dobro małżonków i dzieci;

2. Prawo administracyjne. Postępowanie administracyjne	Prawo administracyjne: administracja publiczna, rządowa, samorządowa, organy administracji publicznej;	– posługuje się pojęciami: <i>administracja publiczna, rządowa, samorządowa</i> , – wymienia etapy postępowania administracyjnego;	– wyjaśnia, kto jest podmiotem, a kto uczestnikiem postępowania;	– charakteryzuje rodzaje postępowań administracyjnych, – charakteryzuje rozporządzenia i ustawy administracyjne, decyzje, postanowienia;	– analizuje środki zaskarżenia i przesłanki stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnej;	– omawia różnice między decyzją administracyjną a wyrokiem sądu, – wykazuje, że prawo administracyjne ma znaczenie w życiu Polaka;
3. Informacja publiczna i niejawna	Informacja publiczna, prawo do informacji publicznej, sposoby pozyskiwania informacji, informacja niejawna	– wie, czym jest informacja publiczna i kto ma do niej dostęp;	– wymienia sposoby pozyskiwania informacji (wniosek pisemny, online, telefoniczny, złożony osobiście, poprzez udział w posiedzeniu, np. gminnym)	– charakteryzuje działania Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Służby Kontrwywiadu Wojskowego, – wyjaśnia, na czym polega poświadczenie bezpieczeństwa danych;	– wyjaśnia, czym jest prawo dostępu do informacji, – omawia poszczególne klauzule poufności;	– omawia sytuacje, w których informacje poufne są wyłączane z klauzuli poufności;

VI. PRAWO KARNE

1. Instytucje prawa karnego i polityka karna państwa	Klasyfikacja przestępstw i wykroczeń, wachlarz sankcji karnych, zasady prawa karnego	– wymienia i omawia części prawa karnego (materialna, procesowa, wykonawcza), – wymienia rodzaje kar i sankcji;	– wymienia rodzaje przestępstw, np. przeciwko życiu i zdrowiu, przeciwko mieniu i bezpieczeństwu osób, przeciwko wolności, przeciwko osobie – wyjaśnia, na czym polegają odpowiedzialność	– charakteryzuje funkcje kary w życiu społecznym, – przedstawia okoliczności łagodzące bądź wyłączające odpowiedzialność karną, – omawia odpowiedzialność karną zgodnie z kryterium wieku osoby oskarżonej o	– analizuje Kodeks karny i odpowiednie artykuły Konstytucji, – analizuje polskie prawo i wymienia szczególne akty: abolicja, amnestia, ułaskawienie, – omawia znaczenie KRS;	– charakteryzuje rodzaje sankcji i ich skuteczność;
--	--	--	--	--	--	---

			karna, zasada humanitaryzmu;	popelnienie przestępstwa;		
2. Postępowanie karne	Role procesowe sprawcy, etapy i uczestnicy postępowania karnego, wdrożenie zasad karnych	– poprawnie posługuje się pojęciami: <i>osoba podejrzana, podejrzany, oskarżony, skazany, uniewinniony, przewód sądowy, środki zabezpieczające, biegły sądowy, obrońca z urzędu, oskarżyciel publiczny, prokurator, świadek, kasacja;</i>	– wymienia etapy postępowania karnego: postępowanie przygotowawcze, postępowanie sądowe, postępowanie odwoławcze;	– przedstawia zasady prawa karnego i zestawia je z etapami procesu karnego;	– analizuje funkcje, jakie w procesie pełnią poszczególne jego uczestnicy: strony procesowe, pomocnicy stron i organów procesowych, przedstawiciele stron, – wyjaśnia, w jakich sytuacjach można wnieść kasację;	– zestawia i objaśnia różnice i podobieństwa między procesem karnym a cywilnym;

VII. PRAWA CZŁOWIEKA

1. Geneza praw człowieka i ich klasyfikacja	Źródła praw człowieka, I, I, III generacja praw człowieka, prawo człowieka w systemach filozoficznych	– zna i potrafi wskazać różnice między prawem stanowionym a prawem naturalnym, –omawia wybrane źródła prawa;	– wyjaśnia nadrzędność prawa stanowionego wobec prawa naturalnego, – wymienia myślicieli, którzy stworzyli podwaliny pod system praw człowieka, oraz dokumenty (konstytucje, akty), w których zapisane są prawa człowieka;	– omawia źródła praw człowieka na podstawie historii polskich przywilejów szlacheckich, – charakteryzuje proces kształtowania się prawa na przestrzeni wieków;	– analizuje prawa trzech generacji, prawa negatywne i pozytywne, – wyjaśnia pojęcie <i>relatywizmu kulturowego</i> w odniesieniu do zasady uniwersalności prawa;	– analizuje, czy możliwe jest ograniczanie praw człowieka, – wskazuje, w jakich sytuacjach może dochodzić do ograniczania praw człowieka;
---	---	--	---	---	---	--

2. Przestrzeganie praw człowieka we współczesnym świecie	Zapisy praw w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela 1789 r. oraz Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r., –przyczyny łamania praw człowieka, Konstytucja RP z 1997 r.	– zna zapisy Konstytucji RP i innych aktów prawnych gwarantujące przestrzeganie praw człowieka w Polsce;	– wymienia przykłady łamania praw człowieka na świecie, – dzieli przyczyny łamania praw człowieka na ekonomiczne, polityczne, religijne, prawne, kulturowe, rasowe;	– charakteryzuje skalę łamania praw na świecie,	– wyjaśnia, w jakich społeczeństwach najczęściej łamane są prawa człowieka;	– uzasadnia potrzebę walki z nierównościami społecznymi, prześladowaniami i łamaniem praw człowieka na świecie;
3. System ochrony Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych	System ochrony praw człowieka w ramach ONZ, Międzynarodowy Trybunał Karny, Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. uchodźców	– wymienia organy regulujące prawa człowieka oraz charakteryzuje systemy ochrony praw człowieka: międzynarodowe i wewnątrzpaństwowe ;	– wymienia międzynarodowe traktaty zawierające prawa człowieka;	– argumentuje potrzebę ochrony praw człowieka na świecie;	– analizuje działanie organów powołanych w ramach ONZ (Trybunał Karny, Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. uchodźców);	– opisuje działalność misyjną ONZ, w tym działania mające na celu ochronę praw człowieka, – uzasadnia potrzebę istnienia Trybunału Karnego ONZ;
4. System ochrony praw człowieka w ramach UE, OBWE i RE	Regionalne mechanizmy chroniące prawa człowieka, system strasburski	– wymienia organy i instytucje zajmujące się prawami człowieka powołane przez UE, OBWE;	– analizuje takie dokumenty jak: Karta Socjalna Wspólnoty Europejskiej, Konwencja o zapobieganiu torturom, niehumanicznemu traktowaniu i poniżaniu, – zna i opisuje następujące instytucje: KBWE, Biuro	– opisuje działanie systemu strasburskiego;	– analizuje przykładowe sprawy toczące się przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka;	– wymienia kryteria dopuszczalności skargi wnoszonej do Trybunału w Strasburgu;

			Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka, Wysoki Komisarz OBWE ds. Mniejszości Narodowych, Wolności Mediów, Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich, Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskich;			
5. Organizacje pozarządowe w ochronie praw człowieka	Instytucje i organizacje pozarządowe o zasięgu globalnym i regionalnym (lokalnym), akcje i inicjatywy organizacji	– wymienia organizacje pozarządowe broniące praw człowieka: Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Amnesty International, Polski Czerwony Krzyż, La Strada, Human Rights, Watch, Polska Akcja Humanitarna, Caritas, Stowarzyszenie	– określa zakres działań organizacji pozarządowych w kontekście obrony praw człowieka;	– przedstawia programy, kampanie i akcji społeczne (polskie i międzynarodowe) realizowane w ramach walki o prawa człowieka;	– opisuje inicjatywy podejmowane przez Helsińską Fundację Praw Człowieka, takie jak festiwal „Watch Docs”;	– analizuje efektywność poszczególnych działań prowadzonych przez organizacje działające na rzecz ochrony praw człowieka;

		„PoMOC”, Fundacja Stefana Batorego;				
6. Polski system ochrony praw człowieka	Instytucje i organy chroniące prawa człowieka w Polsce: TK, sądy, RPO, Pełnomocnik Rządu ds. Równego Traktowania, obszary działania tych organów	– wymienia organy egzekwujące przestrzeganie praw człowieka w Polsce (RPO, sądy, TK);	– opisuje wybrane prawa i wolności zagwarantowane Konstytucją, – analizuje kompetencje i działania Rzecznika Praw Obywatelskich w Polsce;	– przedstawia procedurę składania skargi konstytucyjnej do Trybunału Konstytucyjnego, – omawia procesową drogę egzekwowania prawa w Polsce;	– analizuje skuteczność skarg konstytucyjnych na przykładach; – omawia przykłady łamania praw człowieka w Polsce;	– porównuje obszar i zakres działania RPO, sądów powszechnych, TK;

VIII. ŁAD MIĘDZYNARODOWY

1. Zasady i podmioty prawa międzynarodowego. Międzynarodowe stosunki polityczne	Zasady prawa międzynarodowego, traktaty, ustawy, organy, systemy, regulacje międzynarodowe	– wie, czym są: <i>prawo międzynarodowe, zasady: suwerenności, suwerennej równości, integralności terytorialnej, nienaruszalności granic, samostanowienia narodów, pokojowego rozstrzygania sporów, powstrzymania się od gróźb użycia siły lub od jej rzeczywistego użycia;</i>	– wyjaśnia, czym w prawie międzynarodowym są podmioty pierwotne, wtórne, suwerenne, organy wykonawcze, stosunki prawne między państwami;	– charakteryzuje ustalenia zawarte w takich dokumentach jak: traktat westfalski, akt końcowy kongresu wiedeńskiego, Karta Narodów Zjednoczonych, Deklaracja zasad prawa międzynarodowego ;	– analizuje siedem zasad regulujących współpracę międzynarodową; – analizuje rolę, jaką w stosunkach międzynarodowych odgrywają: Komisja Prawa Międzynarodowego ONZ, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości;	– objaśnia podstawowe zasady prawa międzynarodowego;
2. Mocarstwa regionalne na drodze	Mocarstwa, supermocarstwa, mocarstwa	– posługuje się pojęciami: <i>mocarstwo,</i>	– wyjaśnia kryteria przydzielenia	– omawia sytuację Chin, Indii, Rosji i	– analizuje znaczenie militarne,	– przedstawia klasyfikację

do dominacji międzynarodowej	ponadregionalne (BRICS), rywalizacja gospodarcza między państwami	<i>supermocarstwo, BRICS, Wspólnota Niepodległych Państw, Euroazjatycka Wspólnota Gospodarcza EWG, Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ), Szanghajska Organizacja Współpracy (SOW), Mercosur, G4;</i>	państw do takich kategorii jak: mocarstwa, mocarstwa ponadregionalne, supermocarstwa;	Brazylia na arenie międzynarodowej, – omawia cele istnienia grup G8(G7), G4, – analizuje znaczenie PKB w gospodarkach świata, – przedstawia znaczenie UE w stosunkach międzynarodowych ;	gospodarcze i ekonomiczne grypy BRIS, – analizuje skutki rozwoju BRICS dla polityki międzynarodowej, – analizuje rosnące znaczenie Brazylii w Ameryce Łacińskiej dla stosunków międzynarodowych ;	gospodarek świata według kryteriów, – przedstawia korzyści i zagrożenia wynikającego z rosnącej pozycji BRICS, – analizuje pozycję państw BRICS w światowej gospodarce;
3. Znaczenie zasobów w polityce międzynarodowej	Surowce naturalne, surowce nieodnawialne, surowce naturalne i nieodnawialne jako zabezpieczenia państw	– wymienia surowce naturalne i nieodnawialne, które znajdują się w zasobach poszczególnych państw;	– wyjaśnia znaczenie zasobów w polityce międzynarodowej;	– charakteryzuje zasadę zrównoważonego rozwoju, – przedstawia zależność między bezpieczeństwem surowcowym a energetycznym;	– analizuje politykę państw różnych w kwestii bezpieczeństwa energetycznego, – analizuje wyzwania stojące przed polityką energetyczną w kontekście ekologii;	– uzasadnia potrzebę niezależności surowcowej i energetycznej państw, – analizuje polityczne znaczenie regulacji Nord Stream 2 dla Polski;
4. Zależności między bogatymi i biednymi państwami	Zróźnicowanie gospodarcze i przemysłowe państw, globalna Północ i globalne Południe, kryteria i czynniki rozwoju gospodarczego, gospodarcze grupy formalne i	– zna kryteria podziału świata na globalną Północ i globalne Południe;	– wyjaśnia cele, i znaczenie forów polityczno-gospodarczych, takich jak: G6, G8 (G7), G77, G20;	– charakteryzuje zakres działań OPEC i IUCN, – omawia założenia zawarte w protokole z Kioto i politykę klimatyczną UE, – przedstawia zależności między	– analizuje, jakie działania państw uważanych za światowe potęgi pomogły im osiągnąć ten status, – analizuje działania poszczególnych państw mające na	– omawia działania prowadzone w ramach ONZ na rzecz rozwoju gospodarczego świata, – uzasadnia potrzebę istnienia polityki partnerskiej między państwami;

	nieformalne, kultura i ekologia w krajach biednych i bogatych			krajami bogatymi a biednymi;	celu zmniejszenie emisję gazów cieplarnianych;	
5. Wymiary globalizacji	Globalizacja kulturowa, ekonomiczna, polityczna, społeczno-kulturowa, wady i zalety globalizacji, obszary, mechanizmy i pojęcia związane z globalizacją	– prawidłowo posługuje się pojęciami: <i>globalizacja, homogenizacja, makdonaldyzacja, indywidualizm, etnocentryzm, globalne media, globalne problemy;</i>	– wyjaśnia pozytywne i negatywne aspekty globalizacji, – wie, na czym polega globalizacja;	– przedstawia wpływ globalizacji na życie codzienne ludzi, – charakteryzuje rolę, jaką w procesie globalizacji odegrały międzynarodowe korporacje i media;	– analizuje w kontekście globalizacji takie zjawiska jak: terroryzm, makdonaldyzacja, homogenizacja kultury, zatarcie indywidualizmu,	– analizuje wpływ globalizacji na politykę państw.